

Wetenschap en onderzoek in het perspectief van de veranderende balans tussen nationale en internationale betrekkingen

A.M.J. Kreukels

Het internationaal imago van Nederland heeft zich snel gewijzigd. Van 'Dutch Disease' naar 'Le Miracle Hollandais', zoals minister Zalm dat treffend samenvatte in zijn toespraak bij het afscheid van Duisenberg als directeur van de Nederlandse Bank. Het succes van de huidige Nederlandse economie en de specifieke Nederlandse formule die daaraan ten grondslag zou liggen, leiden in het buitenland tot een uitgesproken en positieve perceptie van ons land.

Parallel aan deze omslag in internationaal verband valt er geleidelijk maar onmiskenbaar ook in Nederland een verschuiving waar te nemen in opvattingen zowel ten aanzien van het eigen land als ten aanzien van het buitenland. Ten tijde van de 'Dutch Disease' waren in politieke en intellectuele kring – zoals in de jaren zeventig – uitgesproken nationale gevoelens 'not done'. Een hoog gidsland-gehalte overheerste. In een pro-Europa, pro-Verenigde Naties en pro-Derde Wereld-klimaat werden binnenlandse zienswijzen en opvattingen nogal gemakkelijk geprojecteerd op het buitenland.

Vanaf ongeveer 1992 tekent zich geleidelijk een meer geschakeerde opstelling af in de maatschappelijke en politieke meningsvorming. De variatie in stellingname in politieke en intellectuele kring neemt dan ontegenzeglijk toe. De opstelling ten aanzien van de Europese Unie – ook al ontbreekt nog steeds het brede maatschappelijke debat hierover – is veel meer gevarieerd, met zelfs markante verschillen binnen de grote politieke partijen (de Christen Democraten lijken in hun overwegend pro-Europese opstelling een uitzondering). Dat geldt ook – zij het nog steeds in mindere mate – ten aanzien van algemene westerse en atlantische zaken. Tegelijkertijd kan men waarnemen dat het 'traditionele' specifiek Nederlandse Atlantische en Europese gedachtengoed op de achter-

grond nog steeds de toon zet. Even haperend, om niet te zeggen enigszins spastisch, verlopen de confrontatie met en het uitdragen van de eigen identiteit en het nationaal erfgoed in het beleid en de publieke opinievorming. Dat neemt niet weg dat intussen de opvattingen en het debat dat hierbij aansluit een grotere variatie en een opener plaatsbepaling van Nederland in internationaal verband te zien geven. Als markant voorbeeld verwijs ik naar recente 'dissidente' reacties van economen en politicologen ten aanzien van de procesgang naar de ene monetaire markt met de Euromunt als het opvallende symbool.

Van grote invloed op deze langzaam op gang komende variatie in opvattingen is ongetwijfeld de indrukwekkend snelle toename van relaties over de grenzen heen: in de persoonlijke sfeer, in het werk, bij communicatie in het algemeen, in de sfeer van massamedia en cultuur en tenslotte bij ontspanning en sport. Dit alles is slechts een deel van een fascinerend ruimer proces van verschuivingen in oriëntaties, contacten en initiatieven in ons land. Het betreft een dynamiek, die overal sporen trekt. De reikwijdte en de differentiatie in relaties nemen toe – van direct contact over de grenzen heen, via Europa en het Atlantisch verband naar de ontwikkelde en zich ontwikkelende werelden van Europa, Noord-Amerika en Azië, waarbij de uiteenlopende economische nieuwkomers in Oost-Europa, China, India, Zuid-Afrika en Latijns Amerika een bijzondere positie innemen. In economisch, cultureel, politiek en/of moreel opzicht worden we in Nederland onontkoombaar met die dynamiek geconfronteerd.

Het proces van internationalisering gaat intussen gepaard met haperingen, uitzonderingen, tegenbewegingen en is voor alles uiterst gedifferentieerd naar functie, schaal en betekenis. De relaties binnen

de nationale en internationale 'urban fields' of 'urban realms' – om uit mijn vakgebied van stedelijk onderzoek en planning te putten – zijn zeer onderscheiden naar functies en naar sectoren en de 'degree of fit' tussen uiteenlopende formaties, wanneer het neerkomt op een regio-afbakening onder een algemene noemer is al gering op agglomeratieniveau, laat staan op het niveau van nationale of internationale superregio's. Deze uiterst gedifferentieerde ontwikkeling en deze onderscheiden feitelijke formaties over de grenzen heen hebben er toe geleid om deze schaalverschuivingen te nuanceren door ze te zien als een combinatie van het op elkaar inspelen van 'Local' en 'Global'. Het gaat dan om twee kanten van een en dezelfde medaille.

Welke kanttekeningen kunnen nu worden gemaakt over wetenschap en onderzoek in Nederland in het perspectief van deze veranderende balans tussen het nationale en het internationale?

Vooreerst is er voorzichtigheid op zijn plaats ten aanzien van generalisaties. De ene discipline is de andere niet en tussen de bèta-, gamma- en alfa-clusters zijn er grote verschillen ten aanzien van werkcontacten en referenties over de grenzen heen. De binding aan de eigen nationale context is binnen de gamma-wetenschappen groter, maar verschilt binnen dat cluster weer onderling: de sociologie en politieke wetenschappen lijken meer aan de nationale context gebonden dan psychologie en economie. Toch heeft deze groep wetenschappen met elkaar gemeen dat ze alle in de toepassing gebonden zijn en blijven aan specifieke factoren in nationaal verband. In het 'pars pro toto' van deze beschouwing over wetenschap en onderzoek is het 'pars' dan ook – aansluitend bij het profiel van Beleid en Maatschappij – het gammacluster: de sociale wetenschappen in brede zin, inclusief een aantal toegepaste disciplines binnen deze groep.

Een tweede voorbehoud moet worden gemaakt ten aanzien van wat de observaties en conclusies van deze beschouwing waard zijn. Het zijn persoonlijke aantekeningen, aansluitend bij eigen (deels internationaal vergelijkend) onderzoek en wetenschapsbeoefening. Met deze voorbehouden in gedachten kom ik tot de volgende kanttekeningen.

Meer dan ooit zijn wetenschap en onderzoek opgenomen in internationale netwerken. Dit komt tot

uiting in onderzoeksgemeenschappen die in diverse disciplines en specialisaties daadwerkelijk wereldwijd functioneren en als zodanig krachtig zijn georganiseerd. De internationale wetenschappelijke beroepsorganisaties spelen daarbij een rol van betekenis. De internationalisering valt af te lezen aan het toenemend belang van publiceren en beoordeeld worden in internationale verbanden. Dat wordt gevoed door extra stimulansen en randvoorwaarden vanuit de instituties die verantwoordelijk zijn voor wetenschap en onderzoek: universiteiten, NWO, KNAW en het ministerie van OVC. Gedacht kan worden aan de 'ranking' eerst in de voorwaardelijke financieringsprogramma's en daarna in de onderzoeksscholen en aan de geschakeerde nationale en internationale voorzieningen voor uitwisseling en bezoek over de grenzen heen. Ook in het wetenschappelijk onderwijs zijn de faciliteiten voor uitwisseling enorm verbeterd en is de uitwisseling zelf sterk toegenomen. Denk aan het voormalige Erasmusprogramma en het huidige Socratesprogramma als basis voor netwerken van uitwisseling in Europees verband. Het eerste dat kan worden vastgesteld is dat wetenschap en onderzoek onderdeel zijn van en drager van de internationalisering en daarmee van de veranderende balans.

Zoals bij elk veranderingsproces gaat de aanpassing aan deze internationalisering met horten en stoten. In wetenschap en onderzoek in de gamma-sfeer vindt men voorbeelden te over van het overaccentueren van internationalisering. Zo wijst de Commissie Hoogerwerv in zijn beoordeling van onderzoek in de bestuurswetenschappen op het fenomeen van jonge onderzoekers die te veel houvast te zoeken bij theoretische aanknopingspunten uit de Angelsaksische literatuur en zich weinig inspannen om zelf theoretische en methodologische aanknopingspunten te ontwikkelen in relatie met de gegeven of geselecteerde problematiek in de Nederlandse context.

Dit overdrijven van internationalisering en daarmee het onvoldoende recht doen aan de balans van het nationale en internationale, vindt men ook terug in de analyse van de economische en politieke internationalisering zelf. Vooral in de jaren tachtig was er (ook) in de wetenschap sprake van een overschatting van omvang en betekenis van internationalisering en vooral van globalisering: een onomkeerbaar proces richting 'global village'. Er komt zelfs een leerstoel-

opdracht voor globalisering. Pas recent – en hier komt diezelfde wetenschap de eer toe – wordt het beeld gecorrigeerd alsof sprake zou zijn van een lineair verlopend proces naar eenwording van de wereld in economisch en politiek opzicht. Aan de hand van empirische gegevens wordt duidelijk dat afstand nog wel degelijk rol speelt in het aangaan van betrekkingen. De meest krachtige relaties zijn nog steeds die op korte afstand direct over de grenzen heen en de handelsrelaties op grotere afstand blijken slechts een fractie van het totaal. Het is niet alles globalisering wat de klok slaat (vergelijk de recente publicaties van Ruigrok en Van Tulder en ook van Klein-knecht).

Op deze wijze wordt ook vanuit de wetenschap nog eens onderstreept dat het gaat om een bepaalde verhouding, een balans, tussen nabij (regionaal en nationaal) en veraf (internationaal) en niet om internationalisering op zich. Ook blijkt op deze wijze dat schaalvergroting gepaard gaat met ambivalenties en ambiguïteiten. In plaats van het beeld van de ene wereld die steeds meer verbonden raakt en toe zou groeien naar een solidaire wereldgemeenschap, gaat het om een realiteit met specifieke verbindingen in de directe nabijheid en weer andere verbindingen op grotere afstand. De in de wetenschappelijke literatuur gehanteerde term 'footloose' is dan ook misleidend. Ondanks snelle verbindingen en wereldomvattende communicatiemogelijkheden blijven mensen verbonden met 'een dak boven het hoofd' daar waar ze leven onder 'de sterren aan de hemel', zoals een Belgische filosoof dat ooit kernachtig verwoordde.

Hiermee komen we op een meer fundamenteel punt. Het is het thema van Stephen Toulmin in zijn boek 'Cosmopolis'.¹ Hij laat zien dat aan het 'moderne denken' in zowel het verleden als het heden een streven naar eenheid en beheersing ten grondslag ligt, waardoor een werkelijkheid wordt 'geconstrueerd' die bij nadere beschouwing geenszins realiteit blijkt te zijn (geweest). In onze eeuw tekent die 'constructie' zich met name af in de periode na de eerste wereldoorlog. De werkelijkheid achter het zogenaamde moderne is echter ook in die uitgesproken periode geschakeerd en veelvormig. Met name is ze een afgeleide van de geografische en historische context.

Als men dit projecteert op het globaliseringsdenken en -streven, dat in de sociale wetenschappelijke literatuur evenzeer als in het buitenlands beleid steeds opnieuw weer de kop op steekt, dan is ook daar vaak sprake van een impliciete gelijkstelling van vooruitgang en beschaving, (rationele) beheersing, redelijke communicatie en de gang naar een (solidaire) wereld. De beperkte regionale en nationale werelden worden tegen deze achtergrond al snel benaderd als bekrompen referenties en atavistisch verschijnselen. In een dergelijke benadering zijn contra-verschijnselen moeilijk te plaatsen, in de ontwikkelde wereld zo goed als elders: misdrijven tegen de mensheid, vergaande mate van inperking van zelfbeschikking en aantasting van de persoonlijke levenssfeer, religieus of ideologisch imperialisme, verminderde veiligheid, toegenomen geweldscriminaliteit, terrorisme, aantasting van basale mensenrechten, het blijvend knechten van individuele mensen, van stammen of regio's en dat vaak op omvangrijke schaal en over een lange periode.

Tegen deze achtergrond zouden de sociale wetenschappen meer baat hebben bij een sterkere referentie aan ambivalenties en ambiguïteiten in uiteenlopende verbindingen, aan verschillen in ontwikkeling in specifieke context, aan historische en geografische gegevenheden enzovoort. Meer in het bijzonder – gelet op het vertrekpunt van de verhouding tussen het nationale en internationale, nabij en veraf – zou men in wetenschap en onderzoek gevoelig moeten zijn voor het steeds weer overschatten/onderschatten van elk van beide 'werelden' en daarmee oog moeten hebben voor de vertekening van de balans tussen beide.

Interessant in dit verband is het voorbeeld van de Eurotop te Amsterdam. In het verslag van deze top wordt naar voren gebracht dat anders dan in het verleden de Nederlandse delegatie in de Nederlandse taal en niet zoals in het recente verleden het geval was in het Engels de besluitvorming voorbereidde en leidde. Deze recente aanpassing in de politieke sfeer brengt me op communicatie en uitwisseling tussen wetenschap, maatschappij en beleid, zoals dat in vaktijdschriften gebeurt.

Daarmee sluit ik af dicht bij huis, waar de – voor de lezer wellicht enigszins verrassende – aanleiding

voor deze beschouwing ligt, namelijk het verdwijnen van *Acta Politica* als Nederlandstalig tijdschrift bij een overgang naar een Engelstalige editie en de discussie die mede naar aanleiding daarvan in de redactie van *Beleid en Maatschappij* plaats vond over de mogelijkheden voor een vaktijdschrift op niveau in de Nederlandse taal als forum op het raakvlak van wetenschap, beleid en maatschappij.

In de institutionele sfeer van wetenschap en onderzoek, ministerie van OWC, KNAW en NWO,

zou de Nederlandse kant van de balans ook wel eens wat aandacht kunnen krijgen, en zeker niet alleen of in de eerste plaats wat de Nederlandstalige vaktijdschriften betreft.

Noot

1. Stephen Toulmin, *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*, Chicago, University of Chicago Press, 1992 (first edition: New York, Free Press, 1990).